

УДК 347.958

DOI: 10.31733/2078-3566-2024-2-87-92

**Олександра
НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ®**

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Розглянуто основні аспекти появи і зародження на українських землях апеляційного оскарження, правові акти, котрі містили норми щодо можливості апеляції. Висвітлено декілька позицій дослідників або перегляду судових рішень. Наведено твердження і аргументи дослідників, які наголошують на існуванні можливості оскаржити рішення судової інстанції ще за часів Русі, та тих, які наполягають на відсутності можливості в феодальній Русі та її державі-наслідниці Галицько-Волинському князівстві оскаржувати рішення судових інстанцій. Вказано на однаковість думок дослідників у цьому питанні щодо церковних судів. Висвітлено позиції науковців щодо появи інституту апеляційного оскарження за часів Великого князівства Литовського, Королівства Польського та в подальшому Речі Посполитій, а саме в статутах трьох Литовських Статутів. Розглянуто норми другого і третього Литовських статутів, де вказувалося на тогочасне розуміння апеляції, строків її подання тощо. Акцентовано увагу на неофіційній кодифікації часів Гетьманщини, в якій містилися норми щодо апеляційного оскарження, змісту поняття, ієрархії судових інстанцій, причин відмов у апеляції, що мала назву «Права, за якими судиться малоросійський народ». Вказано, що зазначений акт увібрав у себе норми таких джерел права, як: Литовські статuti, Зерцало Саксонське, Хелмінське право; українське звичаєве право та судова практика; правотворча діяльність гетьмана та Генеральної військової ради; нормативно-правові акти гетьманської полково-сотенної публічної адміністрації та вищих органів влади: універсали, інструкції або розпорядження гетьмана, інструкції Генеральної військової канцелярії.

Ключові слова: Литовські статuti, історичні документи, звичаєве право, цивільне судочинство, Руська Правда, цивільний процес.

Постановка проблеми. У світовій практиці та вітчизняній історії держави і права інститут апеляційного оскарження в цивільному судочинстві виник не на порожньому місці, й щоб краще зрозуміти сучасні правові реалії, необхідно окреслити історико-правові передумови. Сучасна Україна має відносно невеликий досвід розбудови власної національної системи права в межах незалежної демократичної правової держави, оскільки тривалий час українці не мали власної державності і перебували у складі інших держав, і такий відлік можна починати від 1991 р. Але якщо брати до уваги всю історію держави і права України, сказане вище не суперечить тому факту, що на українських землях діяли численні вітчизняні і зарубіжні правові акти, що регулювали суспільні відносини у сфері цивільного судочинства, українці мали змогу брати активну участь у їх розробці тощо.

Представлене наукове дослідження охоплює хронологічні межі до 1864 р., цей рік є своєрідним водорозділом, коли в російській імперії було прийнято Статут Цивільного судочинства, що започаткував «класичний» період (відносно передової європейської правової думки щодо судоустрою) цивільного судочинства на більшості українських земель (Наддніпрянська Україна була окупована та приєднана до російської імперії). Ситуація із висвітленням історії держави і права України, історії цивільного судочинства загалом, інституту апеляції ускладнена перебуванням окремих територій сучасної України у складах різних держав, котрі тією чи іншою мірою були

© О. Нестерцова-Собакарь, 2024

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0712-4076>

oleksandra.nestertsova-sobakar@dduvs.edu.ua

приналежними або віддаленими від європейського цивілізаційного і правового простору.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. До наукового доробку з проблематики особливостей зародження і розвитку інституту апеляційного оскарження в цивільному судочинстві на українських землях здійснили внесок дослідники: І. Бойко, Е. Борисова, О. Гетманцев, К. Гусаров, О. Ковалишин, В. Комаров, А. Лапо, Д. Менюк, А. Пашук, І. Семенюк, Б. Стецюк, І. Скуратович та ін.

Метою статті є аналіз історичних документів, правових актів, що діяли на території сучасної України і містили норми щодо апеляційного оскарження в цивільному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Загалом, якщо звернутися до загальносвітової історії держави і права, апеляція як основний спосіб оскарження судових рішень не лише у цивільних, але й кримінальних справах, з'явилася ще у Стародавньому Римі (в якому, звісно, він існував далеко не в «класичному» сучасному вигляді). У самому Римі ще точилися дискусії, чи є доцільним право оскаржувати рішення суду, аргументуючи це відсутністю гарантій, що друге рішення буде кращим за перше. У Римі часів республіки в цивільному процесі не було можливості змінити або скасувати судові рішення. Система апеляцій запроваджувалася вже за часів імператора Августа. Як зазначає Л. Загурський, в Римському праві функції апеляційної інстанції виконував імператор, який делегував такі повноваження міському префекту (якщо справи стосувалися міста Рим), консулаторію (справи стосувалися провінцій імперії). Апеляція в Римі розглядалася як прохання про винесення нового рішення [5, с. 590–192; 4, с. 88–90].

Далі інститут апеляції Стародавнього Риму перейшов до практики цивільного процесу в державах Європи.

У середньовічній феодально роздробленій Німеччині рецепція римських правових норм відбулася наприкінці XIV – на початку XV століття, до цього тут здебільшого панувало звичаєве право. Саме в цей час у цивільному судочинстві виникає можливість апеляційного оскарження судових рішень.

Натомість у середньовічній Франції поняття апеляції з'явилося ще у XIII ст., хоча до цього також існувала практика оскарження судових рішень. С. Чернушенко робить висновок щодо появи апеляції в Європі: «порівнюючи зміст та елементи апеляції Давньоримської держави і країн Західної Європи, в роботі зроблено висновок, що ці апеляції безумовно відрізнялися одна від одної, незважаючи на певну схожість, яка обумовлена впливом римського права в цілому на розвиток судочинства європейських країн і, зокрема, на інститут апеляції, що свідчить також про те, що ця схожість і відмінність обумовлена усім ходом історичного процесу [12, с. 7–8].

Важливо також приділити увагу періодизації апеляційного оскарження на українських землях. Хоча Н. Бобечко досліджує питання апеляції та касації в кримінальному судочинстві, в принципі запропонована ним періодизація підходить і до цивільного судочинства: «Вивчення історико-правових розвідок та дослідження змісту пам'яток українського права дає підстави у зародженні та розвитку апеляційного і касаційного провадження у кримінальному судочинстві на землях України виділити такі етапи: 1) перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XIV – середина XVII ст.); 2) судочинство періоду Української козацько-гетьманської держави та перебування України у складі Росії на правах автономії (друга половина XVII – кінець XVIII ст.); 3) кримінальне судочинство періоду перебування українських земель під владою Російської, Австрійської та Австро-Угорської імперій (кінець XVIII – початок XX ст.); 4) кримінальне судочинство періоду відновлення української державності (1917–1920 рр.) та перебування Східної Галичини у складі Польщі; 5) кримінальне судочинство УСРР, УРСР радянського періоду; 6) кримінальне судочинство незалежної України» [1, с. 57–58]. Інший дослідник, О. Гетманцев наводить такі етапи становлення цивільного процесуального права: 1) зародження процесуальних норм за часів Київської Русі (кінець IX ст. – початок XIV ст.); 2) цивільні процесуальні норми, що діяли на території України наприкінці XIV ст. – у першій половині XVII ст.); 3) цивільне процесуальне законодавство другої половини XVII ст. – першої половини XX ст.; 4) цивільне процесуальне законодавство в період 1917–1991 рр.; 5) цивільне процесуальне законодавство з часу проголошення незалежності і дотепер [3, с. 83–86].

Серед дослідників історії держави і права, цивільного судочинства та апеляційного оскарження немає єдиної думки, коли на українських землях вперше

з'явилася практика оскарження або перегляду судових рішень. Деякі дослідники вважають, що вперше можливість оскаржити рішення судової інстанції з'явилася ще за часів Київської Русі, інші відносять появу перших норм про апеляцію до Литовських статутів.

О. Шевченко та О. Самохвалов появу апеляції пов'язують ще з періодом дії першого середньовічного кодексу Русі – Руської Правди, оскільки існувала можливість оскарження рішення суду общини вільних селян-общинників княжим судом. Деякі інші дослідники роблять припущення про існування в цей час можливості оскарження рішення судової інстанції в доменіальному суді над залежними селянами. Зауважимо, що безпосередньо в Руській Правді немає норм щодо апеляції на рішення судової інстанції, а В. Маринів зауважує, що на основі норм звичаєвого права Русі можна стверджувати про наявність елементів перегляду судових рішень вже в IX ст., це обумовлювало появу ієрархічності судової системи. Зважаючи на специфіку впливу церкви на той час, церковні суди були однорівневими, не підконтрольними князям та іншим феодалам. Натомість у системі світської судової влади існувала ієрархічна система (відповідно до феодальної системи сюзеренітету-васалітету), коли у князя або Великого князя Київського феодалі меншого рангу могли оскаржити судові рішення (тих самих феодалів, оскільки тоді ще суддівська гілка влади не була відділена від адміністрації), й саме цю форму оскарження В. Маринів називає своєрідною апеляційною інстанцією періоду Русі [6, с. 97].

К. Гусаров також вказує, що апеляційне оскарження у цивільному та кримінальному судочинстві на українських землях зародилося за часів Русі, але апеляційною інстанцією виступали не судові органи, а посадові особи (ймовірно, маючи на увазі, що не існувало окремих судових інстанцій) [4, с. 91]. Натомість Б. Стецюк зазначає, що винесений вирок був остаточним і оскарженню не підлягав, а за часів Русі ще не існувало інституту оскарження судового рішення, в Руській Правді не міститься норм про повторний розгляд справи за скаргою незадоволеної сторони процесу, але, зауважує дослідник, іноді за рішенням князя він проводився заново [11, с. 410].

Є. Чернушенко вважає, що за часів Русі суд був установою народною і доволі самостійною не лише до затвердження князівської влади, але й після цього, оскільки судова влада здійснювалася за участю виборних земських людей (звісно, це стосується лише вільних селян не феодалів, які проживали в межах певної вільної общини). Община суду тут спиралася на звичаєве право, згодом із посиленням князівської влади все більше справ підпадали під юрисдикцію феодалів, від князя судити могли посадники або тіуни. Дослідниця вказує, що за часів Русі та Галицько-Волинського князівства судова система не мала інституту оскарження судових рішень, інституту апеляції, як аргумент вказує на відсутність можливості оскарження постанов суду в Руській Правді. Також дослідниця наводить твердження І. Беляєва, що незалежно від суб'єкта здійснення правосуддя, чи то князя, чи то посадника, чи то інших уповноважених осіб, усі вони користувалися такою повагою, що кожна справа не підлягала оскарженню, а рішення були остаточними [12]. Є. Чернушенко натомість наводить перші нормативні згадки про процесуальний порядок оскарження і апеляційного перегляду справ в статутах 1, 2, 5, 6 розділу VI Статуту Великого князівства Литовського 1529 р., що отримав подальший розвиток у наступних статутах 1566 і 1588 рр. (статут встановлював не тільки чіткий порядок для подання апеляції, а і передбачав виключний перелік випадків, за яких апеляція не допускалася) [12, с. 9].

З цього приводу Н. Бобечко вказує, що в Литовському статуті 1529 р. є лише натяки на зародження інституту оскарження судових рішень, а саме у розділі VI статуту сказано: «А якби одна із сторін вважала, що вирок несправедливий і, на її думку, його винесено не згідно з правом писаним, то вона має просити у суддів листа у своїй справі з вказівкою, на якій підставі судді винесли вирок. Судді будуть зобов'язані дати листа, завіреного своєю печаткою, після чого незадоволений ви роком має перед нами, господарем, або на найближчому сеймі з тими суддями говорити і пред'явити лист цих суддів. Якби суддя не хотів видати витягу, то незадоволений ви роком має взяти з собою трьох шляхтичів і знову просити в нього, тоді суддя обов'язково повинен буде його видати. А якби суддя не видав і це було б доведено, то він має заплатити штраф господарю дванадцять рублів грошей, а тому відшкодувати шкоду» [8, с. 242]. Отже, у наведеному положенні лише закріплена так звана «скарга на суддів» (*motio iudis*), що передувала апеляційному оскарженню та до прийняття другого Литовського статуту

вважалася єдиним шляхом оскарження судових рішень [1, с. 58]. К. Гусаров також зазначає, що можливість внесення апеляцій на українських землях, де розповсюджувалася дія Литовських статутів, з'явилася лише у 1566 р., оскільки в Литовському статуті 1529 р. та у Судебнику великого князя Казимира Ягеллончика такої можливості не передбачалося [4, с. 90]. У другому Литовському статуті 1566 р. подання апеляції вже набуло рис правового інституту, оскільки норми про апеляцію містилися в п'яти статтях IV розділу Статуту. Право на апеляцію стосувалося можливості оскарження рішень земських, замкових та підкоморських (господарських) судів у суді польського короля або великого князя литовського, встановлювалися чіткі строки для подання апеляції у чотири тижні [9, с. 322–323; 1, с. 58].

У третьому Литовському Статуті 1588 р., в арт. 86 Розділу IV вказувалося на можливість у разі, якщо рішення земського, замкового, підкоморського судів здається таким, що не відповідає закону, відповідачеві і позивачеві після судового рішення справу перенести (апелювати) до вищого суду. В статті зауважувалося, що доки справа не стала розглядатися у вищому суді, «суд стягнення чинити не повинен». Ініціатор апеляції був усною перед судом, сторона мала сказати: «Панове судді, те рішення Ваше вважаю я не відповідним закону, апелую я з тим до суду головного» [10, с. 181]. Статтею 88 передбачався перелік випадків, за якими апеляція була неможливою. В арт. 90, окрім того, що підтверджувалося норма арт. 86 про строки подання апеляції, себто негайно після рішення суду в тому самому суді слід було заявити про апеляцію, зазначалося процедура розгляду справи у вищому суді: «...і так перед судом нашим, господарським, або головним більше на користь свою нічого брати і додавати не має, тільки те, що було перед судом першим, від якого апелював» [10, с. 183].

За часів козацької гетьманської держави на території України в різних регіонах діяла безліч джерел права, що визначали різні процедури судочинства. Звичайне козацьке право, польські правові джерела, Литовські статuti, Магдебурзьке право у деяких містах, акти гетьманської влади, з часом, коли Московія почала посилювати свою агресивну політику окупації, стали все більше розповсюдженими норми права Московії, згодом російської імперії. У Наддніпрянській Україні лише судовою реформою 1864 р. було остаточно уніфіковано судовий процес.

Яскравою правовою пам'яткою часів Гетьманщини з-поміж інших, що містили норми про апеляцію, став акт під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. Цей кодекс, що офіційно прийнятий не був, усе ж використовували на українських землях Гетьманщини для судового процесу. Кодекс складався з 30 глав та 532 статей, містив норми різних галузей права (адміністративного, цивільного, кримінального та, що є головним у контексті нашого дослідження, процесуального). Але основний наголос був усе-таки на процесуальних нормах. До цього кодифікованого акта увійшли такі джерела: Литовські статuti, Зерцало Саксонське, Хелмінське право; українське звичаєве право та судова практика; правотворча діяльність гетьмана та Генеральної військової ради; нормативно-правові акти гетьманської полково-сотенної публічної адміністрації та вищих органів влади: універсали, інструкції або розпорядження гетьмана, інструкції Генеральної військової канцелярії [2].

У п. 6 арт. 1 глави VII зазначалося поняття апеляції як відзив від нижчих судів до вищих, наводився перелік таких судів: від сільського – до сотенного (для козаків), на посполитих – до ратушного міського суду; з ратушних та сотенних судів та від магістратських у містах з магдебурзьким правом – до полкового суду або до полкової канцелярії; від полкового суду – до полкової канцелярії; від полкової канцелярії – до Генерального суду; від Генерального суду – до Генеральної канцелярії; а від Генеральної канцелярії – до імператора російської імперії [7, с. 80–81].

У п. 1 арт. 35 Глави VIII наводилося більш детальне визначення апеляції: апеляція є правильний від нижнього до вищого суду відзив і перенесення справи сторін процесу, який мав місце в нижньому суді й рішенням якого одна зі сторін вважає себе незадоволеною. На кшталт норм третього Литовського Статуту, п. 2 арт. 35 Глави VIII передбачалося, що про апеляцію сторона має заявити в усній формі одразу після озвучення рішення суду. Водночас кодекс передбачав, що одразу після оголошення рішення одна зі сторін могла клопотати до суду про необхідність часу на роздуми чи необхідність сторони апеляції для консультацій з фахівцями, й судді могли надати на роздуми час від однієї доби до десяти [7, с. 150]. Арт. 36 Глави VIII містив перелік

причин, за яких апеляція була неможливою, і санкцій за подання «неправильної» апеляції. З точки зору різноманітних тогочасних доказів цікавою постає одна з причин, згідно з якою сторона не могла подати апеляцію, якщо інша сторона заприсяглася (присяга була на той час суттєвим доказом) [7, с. 150].

Висновки. Отже, в Україні серед дослідників не існує єдиної думки щодо того, коли саме на українських землях з'явився інститут апеляції або апеляційного оскарження. При цьому вони зауважують, що деякі елементи оскарження рішення судової інстанції існували ще за часів Русі та Галицько-Волинського князівства як основного спадкоємця українських політичних і правових традицій Русі. Але з огляду на специфіку раннього феодального періоду, відносин васалітету-сюзеренітету, церковних судів усе ж рішення феодалів або церковників були єдиними і остаточними. Великий князь Київський був вищою судовою інстанцією, але суд він вершив у разі, якщо сторонами були інші князі або вищі феодалі. Вперше норми інституту апеляційного оскарження з'являються на українських землях разом із прийняттям Литовських статутів, особливо третього. Можна відзначити ці норми як прогресивні на той час із точки зору історії розвитку процесуального права. За часів Гетьманщини на українських землях діяли різні джерела права, що регулювали судовий процес. Важливою та яскравою, хоча й не офіційною, сторінкою в історії українського цивільного судочинства став кодифікований акт «Права, за якими судиться малоросійський народ», норми якого містили поняття апеляції, визначали систему ієрархії судових інстанцій щодо апеляції, умови подання апеляції та причини, за якими суд мав відмовити в апеляції.

Список використаних джерел

1. Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2016. 498 с.
2. Бойко І. Й. Права, за якими судиться малоросійський народ. *Велика українська енциклопедія*. URL : <https://vue.gov.ua/Права, за якими судиться малоросійський народ>.
3. Гетманцев О. В. Формування та розвиток цивільного процесуального законодавства в Україні: питання історичної періодизації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 644. С. 82–87.
4. Гусаров К. В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2011. 431 с.
5. Загурскій Л. Н. Элементарный учебник Римского права. Общая часть. Харьков : Тип. И. М. Варшавчика, 1898. 626 с.
6. Маринів В. І. Історія інституту перегляду судових рішень у порядку апеляції та касації у кримінальному судочинстві України. *Юрист України*. 2014. № 1. С. 96–103.
7. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 / НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корещького ; Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського ; упоряд. К. А. Вислобоков ; відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко. Київ : АТ «Книга», 1997. 547 с.
8. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. Т. I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002. 464 с.
9. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2003. 560 с.
10. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року : у 2-х кн. Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2004. 568 с.
11. Стецюк Б. Р. Функціонування судового процесу в Київській Русі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 405–411.
12. Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2004. 22 с.
13. Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження судових рішень у цивільному процесі на українських землях. *Судова апеляція*. 2005. № 1. С. 84–98.

Надійшла до редакції 03.04.2024

Прийнято до опублікування 09.04.2024

References

1. Bobechko, N. R. (2016) *Apeliatsiine ta kasatsiine provadzhennia u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy* [Appeal and cassation proceedings in the criminal justice system of Ukraine] : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.09 /Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka. Lviv. 498 p. [in Ukr.].

2. Boiko, I. Y. Prava, za yakymu sudytsia malorosiiskyi narod [The rights by which the Little Russian people are judged]. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. URL : <https://vue.gov.ua/Права, за якими судиться малоросійський народ>. [in Ukr.].
3. Hetmantsev, O. V. (2013) Formuvannia ta rozvytok tsyvilnoho protsesualnoho zakonodavstva v Ukraini: pytannia istorychnoi periodyzatsii [Formation and development of civil procedural legislation in Ukraine: the issue of historical periodization]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*. Vyp. 644, pp. 82–87. [in Ukr.].
4. Husarov, K. V. (2011) Instantsiinyi perehliad sudovykh rishen u tsyvilnomu sudochynstvi [Instance review of court decisions in civil proceedings] : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.03. Kharkiv. 431 p. [in Ukr.].
5. Zahurskii, L. N. (1898) Elementarnyi uchebnyk Rymkaho prava. Obschaia chast [An elementary textbook of Roman law. A common part]. Kharkov : Typ. Y. M. Varshavchuka. 626 p.
6. Maryniv, V. I. (2014) Istoriia instytutu perehliadu sudovykh rishen u poriadku apeliatsii ta kasatsii u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy [History of the institute for review of court decisions in the procedure of appeal and cassation in the criminal justice system of Ukraine]. *Yuryst Ukrainy*. № 1, pp. 96–103. [in Ukr.].
7. Prava, za yakymu sudytsia malorosiiskyi narod. 1743 [The rights by which the Little Russian people are judged. 1743] / NAN Ukrainy ; In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho ; In-t ukr. arkhieohrafi i dzhereloznav. im. M. S. Hrushevskoho ; uporiad. K. A. Vyslobokov ; vidp. red. ta avt. peredm. Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv : AT «Knyha», 1997. 547 p. [in Ukr.].
8. Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho [The statutes of the Grand Duchy of Lithuania] : u 3-kh t. T. I. Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1529 roku / za red. S. Kivalova, P. Muzychenka, A. Pankova. Odesa : Yurydychna literatura, 2002. 464 p. [in Ukr.].
9. Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho [The statutes of the Grand Duchy of Lithuania] : u 3-kh t. T. II. Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1566 roku / za red. S. Kivalova, P. Muzychenka, A. Pankova. Odesa : Yurydychna literatura, 2003. 560 p. [in Ukr.].
10. Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho [The statutes of the Grand Duchy of Lithuania] : u 3-kh t. T. III. Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1588 roku : u 2-kh kn. Kn. 2 / za red. S. Kivalova, P. Muzychenka, A. Pankova. Odesa : Yurydychna literatura, 2004. 568 p. [in Ukr.].
11. Stetsiuk, B. R. (2015) Funktsionuvannia sudovoho protsesu v Kyivskii Rusi [Functioning of the judicial process in Kyivan Rus]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Seriya : Yurydychni nauky*. № 824, pp. 405–411. [in Ukr.].
12. Chernushenko, Ye. A. (2004) Apeliatsiine oskarzhennia v tsyvilnomu protsesi Ukrainy [Appellate appeal in the civil process of Ukraine] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.03 / Nats. un.-t «Odeska yurydychna akademiia». Odesa. 22 p. [in Ukr.].
13. Chernushenko, Ye. A. (2005) Apeliatsiine oskarzhennia sudovykh rishen u tsyvilnomu protsesi na ukrainskykh zemliakh [Appellate appeal of court decisions in civil proceedings on Ukrainian lands]. *Sudova apeliatsiia*. № 1, pp. 84–98. [in Ukr.].

ABSTRACT

Oleksandra Nestertsova-Sobakar. The emergence and development of the institute of appeals in civil judiciary on Ukrainian lands. The article deals with the main aspects of the appearance and origin of appeals in Ukrainian lands, legal acts that contained norms regarding the possibility of appeals. Several positions of researchers regarding the periodization of the history of the judiciary and the process in Ukraine, the existence of the institution of appeals are highlighted. It is noted that among researchers of the history of the state and law, civil justice and appellate appeal, there is no consensus on when the practice of appealing or reviewing court decisions first appeared on Ukrainian lands. Statements and arguments of researchers are given, which emphasize the existence of the possibility to appeal the decision of the court even in the times of Russia. Others, on the other hand, emphasize the lack of opportunity in feudal Russia and its successor state, the Principality of Galicia-Volyn, to challenge the decisions of the courts. Researchers are unanimous in this matter regarding church courts. The positions of researchers regarding the emergence of the institution of appeals during the times of the Grand Duchy of Lithuania, the Kingdom of Poland, and later the Commonwealth of Nations, namely in the articles of the three Lithuanian Statutes, are highlighted. The norms of the second and third Lithuanian statutes are considered, which indicated the contemporary understanding of the appeal, the deadlines for its submission, etc. The attention was focused on the unofficial codification of the times of the Hetmanship, which contained norms regarding appeals, the content of the concept, the hierarchy of courts, the reasons for refusals in appeals, which was entitled «Rights by which the Little Russian people are judged». It is indicated that the specified act incorporated the norms of the following sources of law: Lithuanian statutes, Saxon Mirror, Helminsk law; Ukrainian customary law and judicial practice; law-making activity of the Hetman and the General Military Council; normative legal acts of the hetman's regimental-hundredth public administration and higher authorities: universals, instructions or orders of the hetman, instructions of the General Military Office.

Keywords: *Lithuanian Statutes, historical documents, customary law, civil justice, Ruska Pravda, civil proceedings.*